

देशोदेशीचा हॅलोवीन डे

“लुकिंग फॉर पेटस् कॉसच्युम?” यावेळेस हॅलोवीन साजरा करण्यात प्राण्यांचाही मोठा सहभाग असणार याची झलक टि.व्ही वरील जाहिराती, वर्तमानपत्र, रेडिओ आणि दुकानं दाखवू लागली आहेत. संध्याकाळीच दाटून आलेला मिट्ट काळोख, ऑगस्टपासूनच हळूहळू झाडांची पानं रंग बदलायला सुरुवात करतात. सप्टेंबरच्या अखेरीस पिवळ्या पानांचा सडा अंगणात पडायला सुरुवात होते. पिवळ्या रंगाच्या सुकलेल्या पानांच्या राशीतून सपसप आवाज करीत दारासमोर येणारी छोटी, छोटी भूतं आणि ह्या चिमुकल्या भूतांचं रक्षण करण्यासाठी त्याच उत्साहाने चेहरा रंगवून गल्लीतलं येणारं एखादं पालक भूत हे चित्र दरवर्षीचं. यावेळेस कुत्रा मांजराच्या नावीन्यपूर्ण ड्रेसमध्ये ही भूतं दारासमोर येवून “ट्रीक ऑर ट्रीट” म्हणत गोळ्या लुटणार असा रागरंग जाहीरातीत दिसणाऱ्या पोषाखावरून आहे.

दिवाळीच्या दरम्यान येणाऱ्या हॅलोविनला राक्षस, माकड, सुपरमॅन, एलियन, मॅट्रीक, निओ, बॅले, यातून आपलं मुल कोणत्या पोषाखात जास्तीतजास्त भयावह दिसेल हे ठरवण्याचं काम अंगावर पडलं की कुणीतरी संकटात लोटल्यासारखं वाटतं. एरवी विशेष कुरकुर न करता आई पुढे करील ते कपडे चढविणारी मुलं हॅलोवीनच्या ड्रेससाठी ‘न भूतो न भविष्यती’ असा अट्टहास करतात. भूताच्या पोषाख खरेदीला जाताना दरवेळेस दिवाळीच्या वेळेस नवीन ड्रेस घेण्याची, घालून मिरवण्याची मजा आठवत रहाते.

काळाच्या ओघात सण साजरे करण्याच्या पद्धतीतही आपसूक बदल घडतो हे सूत्र हॅलोवीनलाही लागू पडतं. प्राण्यांसाठी येवू घातलेले कपडे हा त्यातलाच एक बदल. रक्ताळलेल्या रंगाच्या कॉन्टॅक्ट लेन्स हे ही एक यावेळेचं आकर्षण आहे. चित्रपटातील व्यक्तिरेखांचे कपडे घालण्याची हौस फार महाग पडते. दहापासून पन्नास डॉलर्स पर्यंत या कपड्यांची किंमत असते. एका रात्रीसाठी वापरलेला हा ड्रेस पुढच्या हॅलोविन पर्यंत ‘आऊट डेटेड’ होतो. परी, डॉक्टर, फायरफायटर, इनस्पेक्टर, बार्बीडॉल असे ‘सोबर’ ड्रेस सोडून आपली मुलं चेटकीण, राक्षस, सैतान, एलियनच्या प्रेमात पडतात याचं वैषम्यं पालकांच्या चेहऱ्यावर दरवर्षी उमटतं, तरीही भूताखेतांच्या दुनियेत सज्जन पोषाख विकण्याची किमया करणाऱ्या शॉपिंगमॉलचं कौशल्य वाखाणण्याजोगं आहे. अगदी नकळत्या वयाच्या मुलांना असे पोषाख पालक घालून आपली हौस भागवतात.

दिवाळीतल्या रोषणाईसारखेच इथेही लाईटिंग असलेले देखावे घरोघरी करतात, फरक इतकाच की हे सर्व देखावे भयावह करण्याची चढाओढ असते. कोळयांची जाळी, भूतांचे सांगाडे, कोरलेले मोठे मोठे भोपळे, क्रूर हसणाऱ्या कवट्या, तांत्रिक करामतीच्या वापराने जवळ गेल्यावर खदाखदा हसणारी भूतं, एकदम हात पुढे करणारी चेटकीण, चित्रविचित्र आवाज काढणारं घुबड यांचा वापर अंगण सुशोभित करण्यासाठी केला जातो.

काळानुसार बदलत गेलेल्या या दिवसाचा रंजक इतिहास प्राचीन रोमपर्यंत घेवून जातो. 'पोम्पेना' या अन्नपूर्णचा सण रोमन लोक या दिवशी साजरा करत. सुकामेवा, फळं भेटीदाखल देण्याची प्रथा त्या वेळेस प्रचलित होती. भूताखेतापासून संरक्षण मिळावे म्हणून कारल्यामध्ये जळती मेणबत्ती तसचं तेलाने थबथबलेली वात ठेवली जात असे.

पश्चिम युरोपमधील सेल्टीक जमातीचं वर्षे सुरु होतं ते एक नोव्हेंबरला नवीन वर्षा च्या पूर्वसंध्येला 'समहाएन' या मृत्युदेवतेला प्रसन्न करण्यासाठी होळी पेटवून प्राण्यांचा बळी दिला जात असे, यात मनुष्यबळीचाही समावेश असे. अग्नी विझवून परत प्रज्वलित करण्याची चालही रुढ होती. एकतीस ऑक्टोबरचा हा दिवस म्हणजेच हॅलाविन डे. पुढे रोमन लोकांनी सेल्टीक साम्राज्य ताब्यात घेतल्यावर सेल्टीक जमातीची समहाएन ही मृत्युदेवता व रोमनांची 'पोम्पेना' ही देवता यांचा एकत्रित सण साजरा होवू लागला. याचवेळेस ख्रिश्चन धर्माचा प्रसार सेल्टीक जमातीपर्यंत पोचला. ख्रिश्चन लोकांना पूर्वापार चालू असलेल्या या प्रथेत बदल करता आला नाही तरी समहाएन भोजन ख्रिश्चन सुटीत बदलण्यात ते यशस्वी झाले. संताच्या स्मृतीप्रीत्यर्थ एक नोव्हेंबर हा दिवस 'ऑल हॅलो डे' म्हणून निश्चित झाला. याची आदली रात्र म्हणजे 'ऑल हॅलो इव्हनिंग'. हॅलोविन डे हे कालांतराने रुढ झालेलं संबोधन. सेल्टीक लोकांची पेगेनचा विधी साजरा करण्याची पद्धत आणि प्रथा अदयापही तशीच आहे.

मध्ययुगीन काळात या रात्री सैतान नरकातून बळी शोधण्यासाठी बाहेर पडतात असाही समज होता. एखाद वाईट कृत्य करताना त्यांनी पाहिलं आणि त्या व्यक्तित्या गळ्यात लसणीची माळ नसेल, व कोरलेल्या भोपळ्यात जळती मेणबत्ती दिसली नाही तर त्या व्यक्तित्या शरिरात हे पिशाच्च प्रवेश करतं असं मानलं जाई. सहाजिकच प्रत्येक घरासमोर भोपळा व मेणबत्ती ठेवली जाई. नवलकोल कवटीच्या आकारात कोरून त्यात मेणबत्ती ठेवण्यामागे ख्रिश्चन लोक आत्मा अमर आहे हा विश्वास दर्शवित.

स्पॅनिश भाषिक दिवंगत नातेवाईक व मित्र यांच्या स्मृतीना उजाळा देवून हॅलोविन डे साजरा करतात. एकतीस तारखेला सुरु होणारा हा समारंभ दोन नोव्हेंबर पर्यंत चालू रहातो. या दिवशी आत्मे भेटीसाठी येतात असाही समज दृढ आहे. बऱ्याच घरात गोळ्या, फुलं, फोटो अशा वस्तूनी महिरप बांधतात, आत्म्याला आवडणारे खादयंपदार्थ ठेवतात. हातपाय धुण्यासाठी पाणी, टॉवेल अंगणात ठेवला जातो. थडगी फुलांनी सजविली जातात, नातेवाईक घर सुशोभित करायला मदत करतात. जिवंत माणसाला शवपेटीत ठेवून यात्रा काढली जाते. लोक या यात्रेचं फळं, फुलं शवपेटीवर टाकून स्वागत करतात. जळती मेणबत्ती आत्म्याला परतीचा मार्ग दाखविते असा दृढ समज आजही आहे.

आयरिश लोकांनी ही पद्धत उत्तर अमेरिकेत आणली ती १८४० मध्ये. इतक्या देशांमध्ये हा दिवस साजरा होत असूनही फक्त आर्यलंडमध्ये अधिकृत सुट्टी असते.

फिलीपाईन्समध्ये यावेळेस गरिब मुलांसाठी मुलं पैसे गोळा करतात. मुखवटे घालून भूतांखेतांना घाबरविणे हा ही एक मुख्य उद्देश असतो. लोक घराघरात एकत्र जमून भयप्रद घटना एकमेकांना ऐकवितात.

‘ट्रिक ऑर ट्रिट’ ही पद्धत युरोपमधून आली असावी. सुरुवातीला ख्रिश्चन लोक घरोघरी दार ठोठवून केक मागत. जितके जास्त केक तितक्या जास्त प्रार्थना मृतांसाठी केल्या जात. लिंबात अडकलेला आत्मा या प्रार्थनेने मुक्त होतो असा विश्वास होता. ही प्रथा नंतरही चालू राहिली, मात्र केकेवैजी सफरचंद, गोळ्या दिल्या जावू लागल्या.

अमेरिकेत २० मिलियन पौंड गोळ्यांची विक्री या दिवशी होते. पण त्याचबरोबर सुरक्षिततेच्या दृष्टीने तितकाच काळजीदायक दिवस समजला जातो. कडाक्याची थंडी, काळोख अशा वातावरणात दरवर्षी लहान मुलांवर होणाऱ्या बळजबरी, बलात्कराचं प्रमाण दरवर्षीच्या हॅलोविनला चिंतेची बाब ठरते. दारोदारी गोळा केलेल्या गोळ्या, चॉकलेटस्मधून विषबाधा झाल्याच्या घटनाही भरपूर होतात. गोड खावून दात किडणे, पोट बिघडणे या गोष्टीची धास्तीही पालकांना वाटते. मात्र सुटीच्या दिवशी ३१ ऑक्टोबर आला तर सगळ्यांच्या उत्साहाला अधिक उधाण येते.

चायना हा दिवस मृतात्म्यांना शांती लाभावी म्हणून प्रार्थना करून साजरा करते ते वसंत ऋतूतला सण म्हणून. जपानमध्ये भर उन्हाळ्यात हा दिवस होळी पेटवून, पंचपक्वानांवर ताव मारत साजरा होतो.

इंग्लंडमध्ये हाच दिवस थोड्या वेगळ्या पद्धतीने ५ नोव्हेंबरला. फॉक्स नावाच्या गृहस्थाने १६०५ साली पार्लमेंट जाळण्याचा प्रयत्न केला. त्याची शिक्षा म्हणून त्याला फासावर लटकावण्यात आले. रस्त्याच्या कडेला त्याच्या पुतळ्याजवळ वर्गणी गोळा करून हा पुतळा होळीत जाळला जातो.

वेल्समध्ये त्या दिवशी शिंकण म्हणजे क्षणभरासाठी आत्म्याला मोकळं सोडणं असं मानतात. पिशाच्च्याने चपळपणा दाखविला तर तो त्या आत्म्याला फरफटत नेतो असाही समज आहे. यामुळेच शिंकल्यावर ‘गॉड ब्लेस यू’ म्हणण्याची पद्धत रुढ झाली.

अगणित दंतकथांची झालर लाभलेल्या ३१ ऑक्टोबरच्या हॅलोविनसाठी अमेरिकेतील दुकानं सज्ज झाली आहेत. हॅलोविनची पार्श्वभूमी असलेल्या जाहीराती टि.व्ही. वर झळकत आहेत. वेगवेगळ्या वाहिन्यांवर भितीने अंगावर शहारे आणणारे चित्रपट दाखविले जातात ते सप्टेंबरपासूनच. गोठवून टाकणारी थंडी मुलाना दारोदारी जाणं मुष्कील करते म्हणून वाचनालयात, शॉपिंग मॉलमध्ये, कम्युनिटी सेंटर्समध्येही मोठ्या धामधुमीत हॅलोवीन डे साजरा होतो.

अंगणातले भोपळे, कोळ्यांची जाळी, झाडावर लटकवलेले सांगाडे, कवट्या यांनी प्रत्येकाचं अंगण, घर प्रेक्षणीय स्मशानभूमी बनली आहे. रंगीत दिव्यानी भयानकता उजळून गेली आहे. रोज संध्याकाळी शांतता पसरल्यावर काळोख्या रस्त्यांवर घराघराच्या स्मशानभूम्या निरखत आपलंही अंगण स्मशानभूमीत बदलून अधिक भयावह कसं करता येईल याचे बेत करण्याची गंमत न्यारीच, नाही का?

मोहना जोगळेकर
mohana_joglekar@hotmail.com